PUNARĀVARTAN

Volunteering for social change and environment conservation

ECOEXIST
foundation

PUNARAVARTAN
पुनरावर्तन

पुनरावर्तन

सामाजिक बदल आणि पर्यावरण संवर्धनासाठी स्वयंसेवा

ECOEXIST
foundation

PUNARAVARTAN
पुनरावर्तन

HUMAN LIFE CYCLE
मानवी जीवनचक्र

MATERIALS LIFE CYCLE
साहित्याचे जीवनचक्र

NATURES CYCLES
निसर्गचक्र

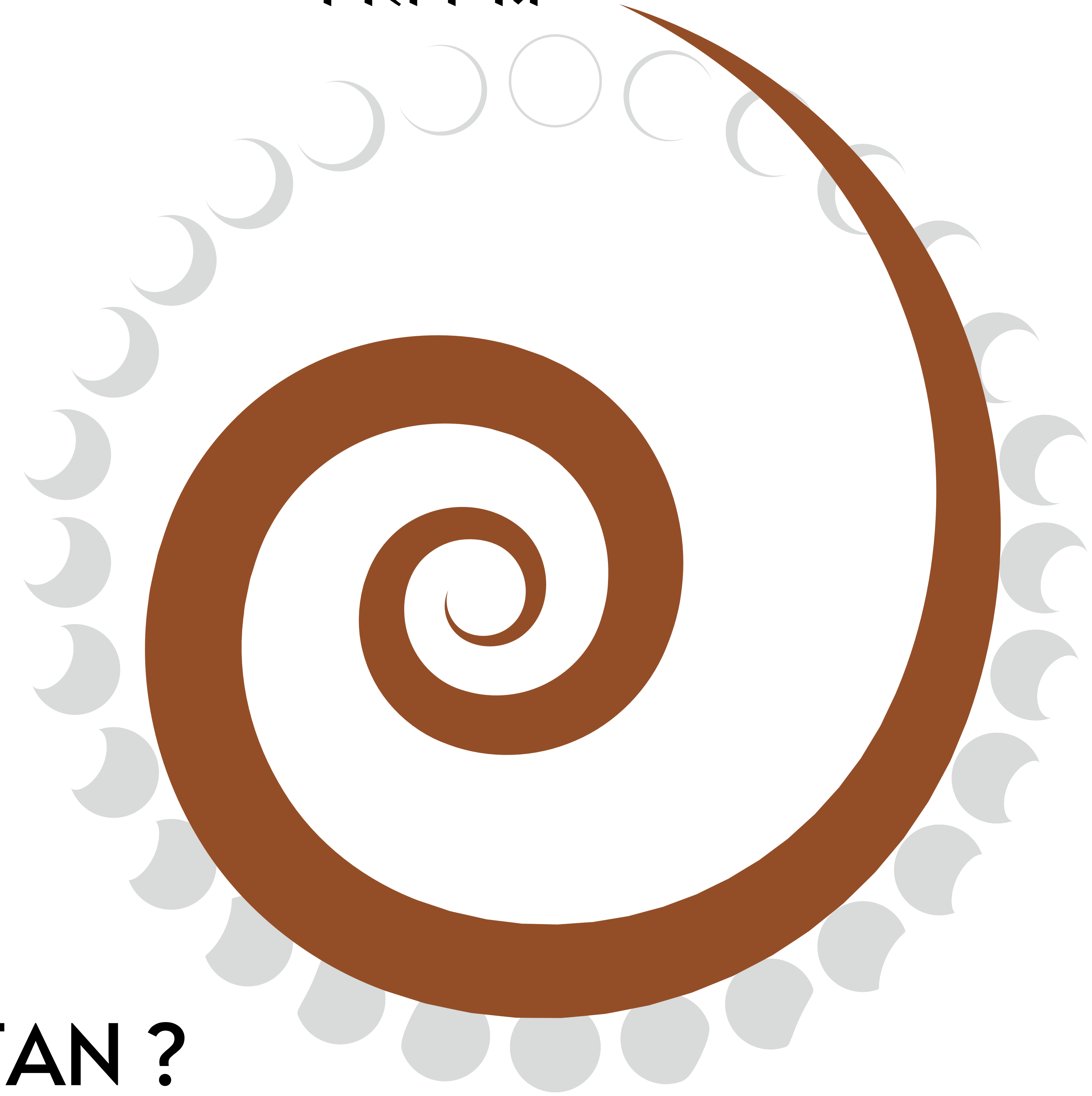

WHAT IS PUNARAVARTAN ?
पुनरावर्तन काय आहे?

A RIVER FLOWS नदीचा प्रवाह

निसर्गचक्र

NATURES CYCLES

THE GHATS THAT CONNECT

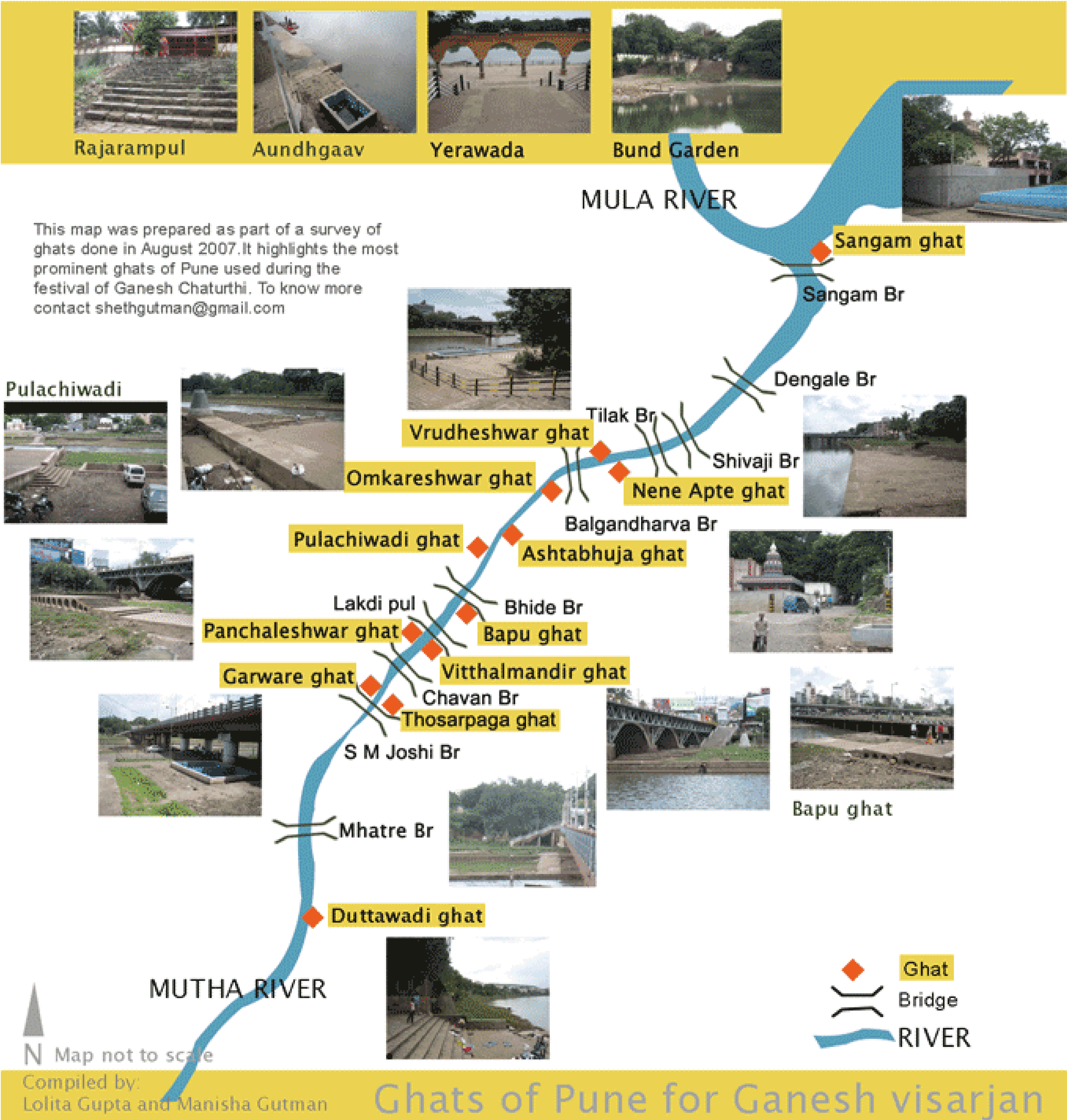

घाट
जे जोडतात

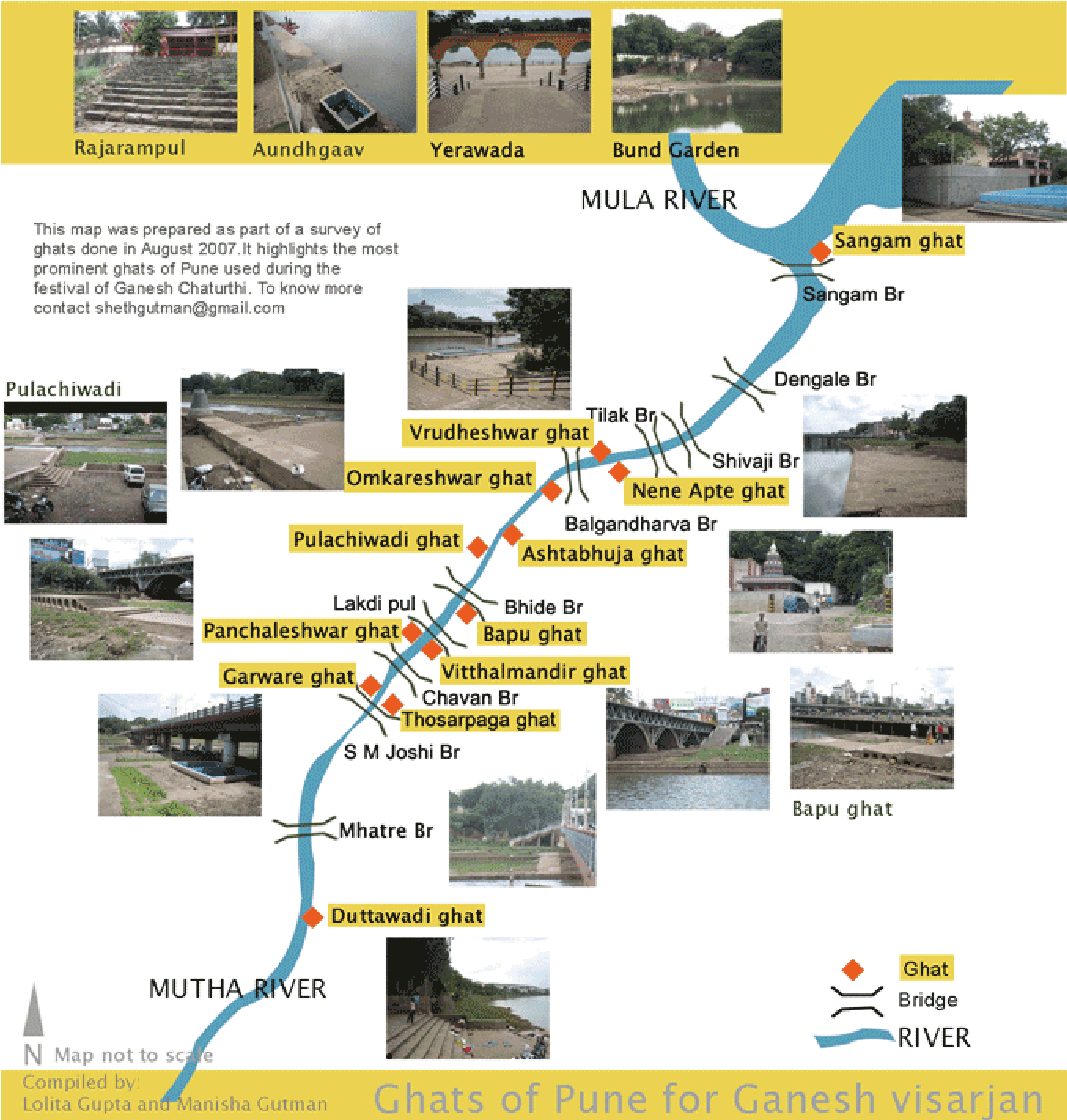

Rajarampul
Aundhgaav
Yerawada
Bund Garden
MULA RIVER
This map was prepared as part of a survey of ghats done in August 2007.It highlights the most prominent ghats of Pune used during the festival of Ganesh Chaturthi. To know more contact shethgutman@gmail.com
Sangam ghat
Sangam Br
Dengale Br
Pulachiwadi
Tilak Br
Vrudheshwar ghat
Shivaji Br
Omkareshwar ghat
Nene Apte ghat
Balgandharva Br
Pulachiwadi ghat
Ashtabhuja ghat
Lakdi pul
Bhide Br
Panchaleshwar ghat
Bapu ghat
Vitthalmandir ghat
Garware ghat
Chavan Br
Thosarpaga ghat
S M Joshi Br
Bapu ghat
Mhatre Br
Duttawadi ghat
MUTHA RIVER
Ghat
Bridge
RIVER
N
Map not to scale
Compiled by:
Lolita Gupta and Manisha Gutman
Ghats of Pune for Ganesh visarjan

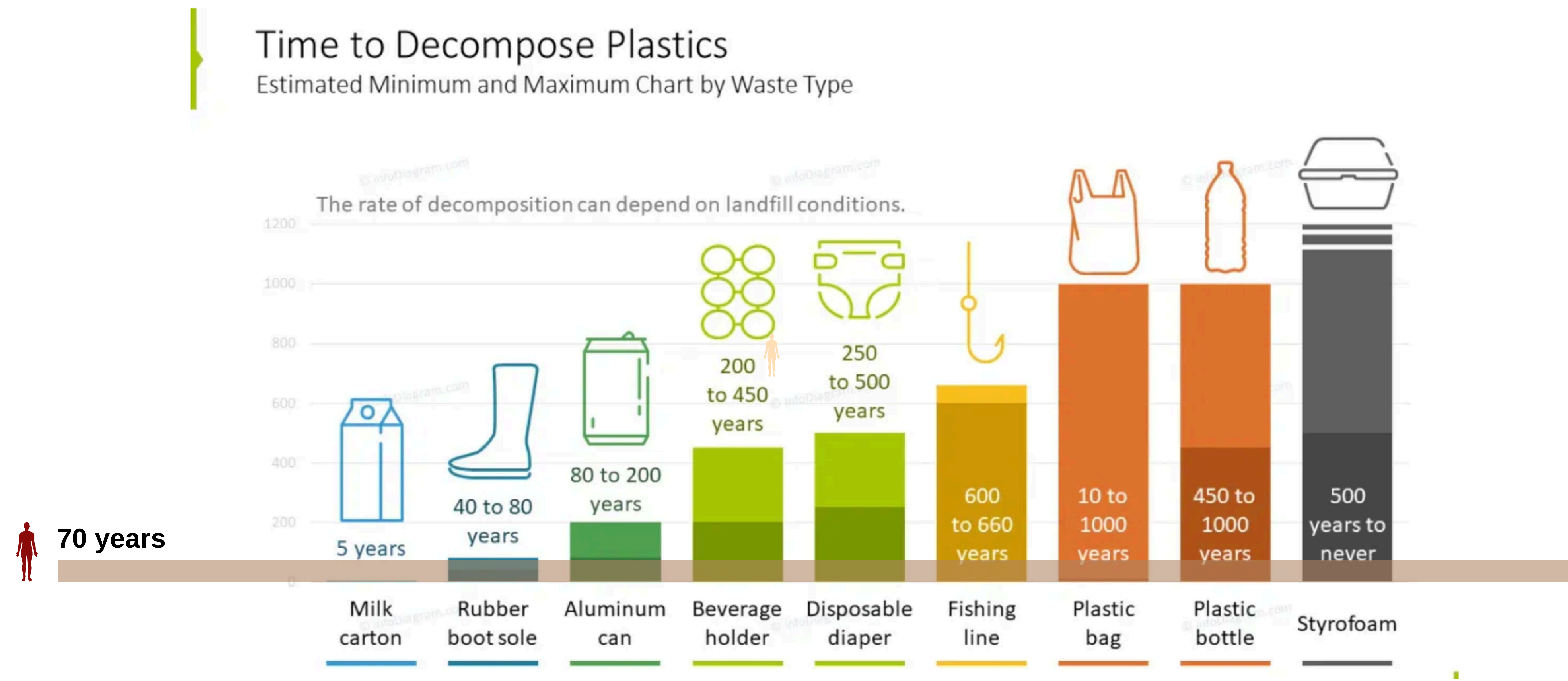
Time to Decompose Plastics
Estimated Minimum and Maximum Chart by Waste Type
The rate of decomposition can depend on landfill conditions.
1200
1000
800
600
400
200
0
5 years
40 to 80 years
80 to 200 years
200 to 450 years
250 to 500 years
600 to 660 years
10 to 1000 years
450 to 1000 years
500 years to never
Milk carton
Rubber boot sole
Aluminum can
Beverage holder
Disposable diaper
Fishing line
Plastic bag
Plastic bottle
Styrofoam
70 years

प्लास्टिक विघटित होण्याची वेळ

कचऱ्याच्या प्रकारानुसार अंदाजित किमान आणि कमाल तक्ता

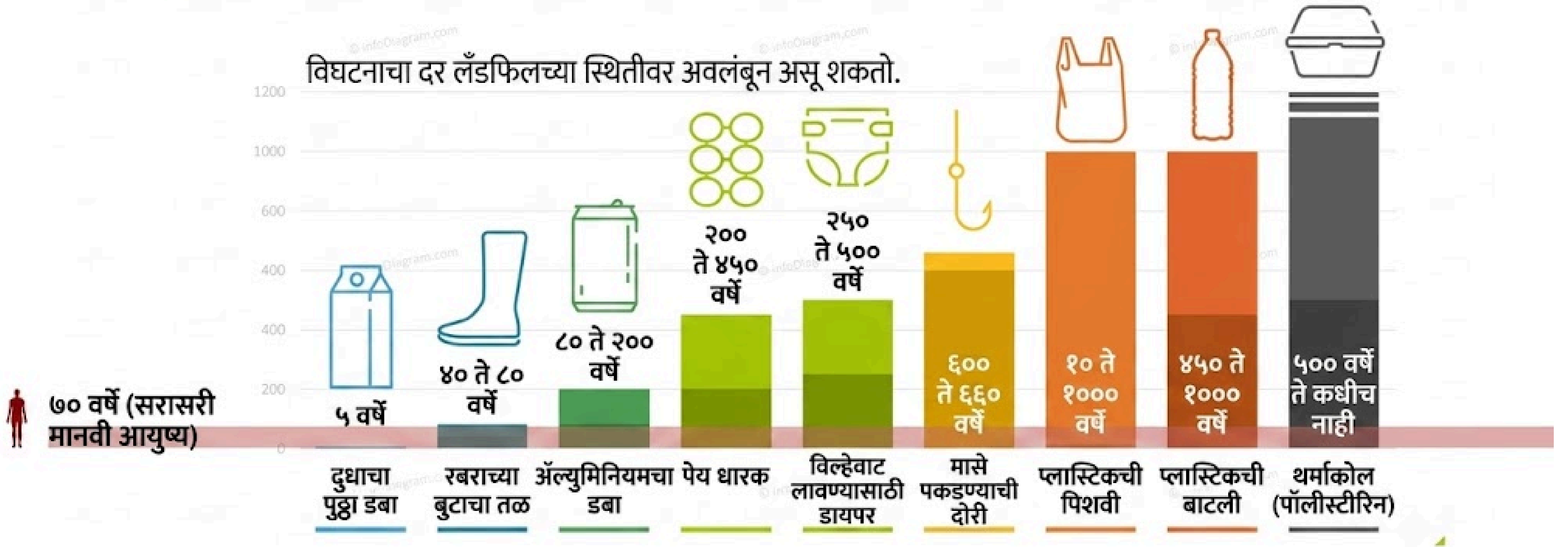

SECTION I
VISARJAN

PLASTER OF PARIS
W CHEMICAL PAINTS

CLAY IDOLS

FEW HOURS VS FEW YEARS
TO DISSOLVE IN WATER

विभाग १

विसर्जन

मातीच्या मूर्ती

प्लास्टर ऑफ पॅरिस
व रासायनिक रंग

काही तास विरुद्ध काही वर्षे
पाण्यात विरघळण्यासाठी

Abandoning, quitting, giving up or letting go

Casting off ones body

Dismissing, despatching, sending away

VISARJANAM

विसर्जन

Mystical discharge and conclusion

Relinquishing

Ritualistic farewell

Cessation of differentiation

Dispersal

Removal of holy items

‘kṣemāya punarāgamanāya ca’
(For welfare and return again)

VISṚJ IS A SANSKRIT COMPOUND CONSISTING OF THE TERMS VI AND SṚJ (सृज्).

सोडून देणे, माघार घेणे, हार मानणे किंवा सोडून देणे

शरीर त्यागणे

काढून टाकणे, रवानगी करणे, पाठवून देणे

VISARJANAM

विसर्जन

गूढ विसर्जन आणि समारोप

सोडून देणे / त्याग करणे

विधीवत निरोप

भेदभावाची समाप्ती

विकिरण

‘क्षेमाया पुनर्गमनाया च’
(कल्याण आणि पुनरागमनासाठी)

पवित्र वस्तूंचे निवृत्ती किंवा विल्हेवाट

'विसृज्' (VISṚJ) हा 'वि' (VI) आणि 'सृज्' (SṚJ) या शब्दांनी बनलेला एक संस्कृत संयुक्त शब्द आहे.

विश्वास
THE BELIEF

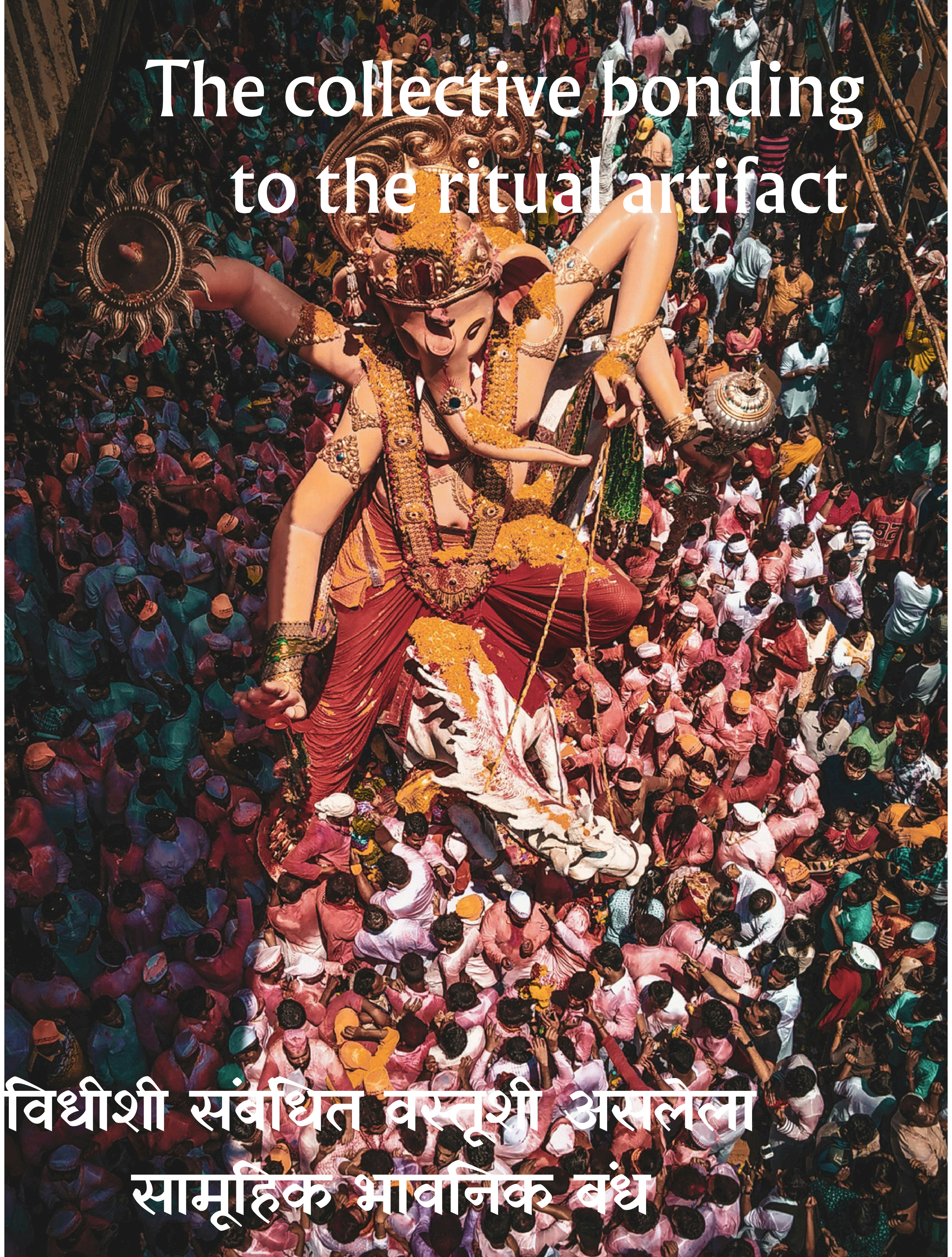
The collective bonding
to the ritual artifact
विधीशी संबंधित वस्तूशी असलेला
सामूहिक भावनिक बंध

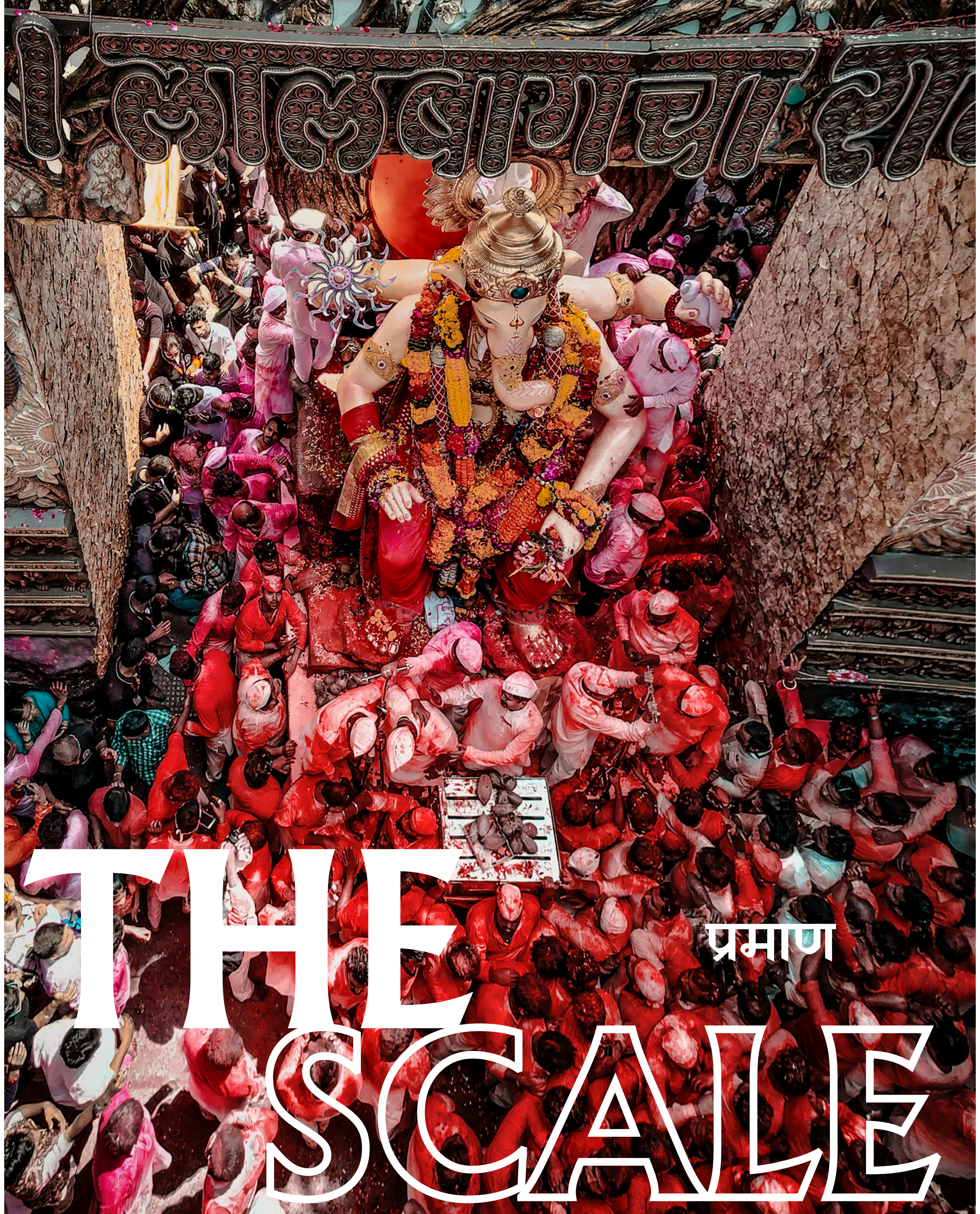
THE
प्रमाण
SCALE

and the celebratory breaking of this attachment
या बंधाची आनंदाने केलेली तोडफोड
THE
SCALE
प्रमाण
In 2015, the festival generated an estimated 20,000 crores rupees (approximately 2.8 billion USD) and was seeing an annual growth rate of 30% (Times of India 15 Sept. 2015).

कलाकृती
THE ARTIFACT

GLOSSARY
MURTI - IDOL
MURTIKAR - ARTISAN
NIRMALYA - SACRED OFFERRINGS
VISARJAN - IMMERSION
PUNARAVARTAN - REFORMATION

शब्दसूची
MURTI - मुर्ती
MURTIKAR - मूर्तिकार
NIRMALYA - पवित्र अर्पणे
VISARJAN - विसर्जन
PUNARAVARTAN - नवनिर्माण

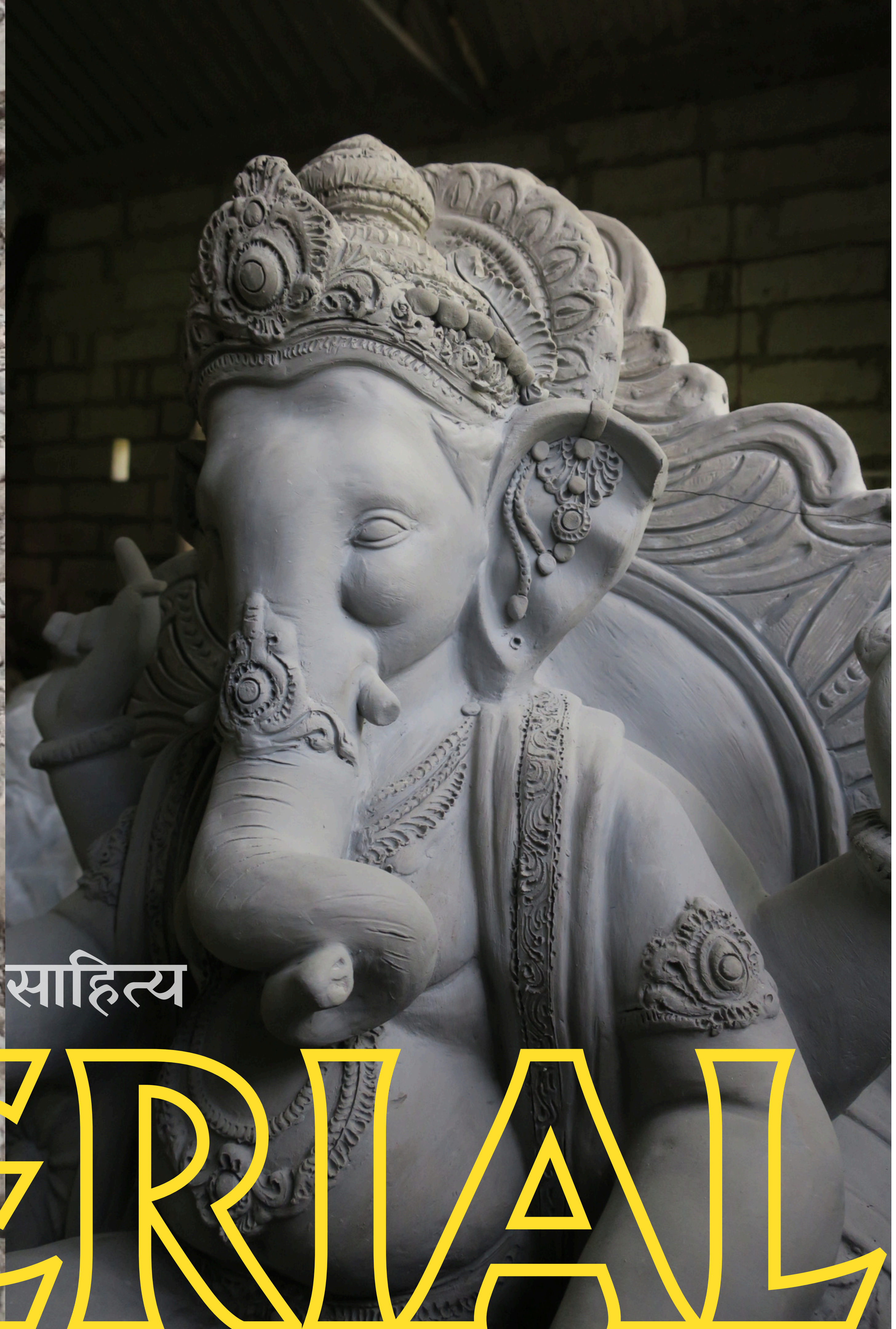

THE MATERIAL

साहित्य

GLOSSARY
MURTI - IDOL
MURTIKAR - ARTISAN
NIRMALYA - SACRED OFFERRINGS
VISARJAN - IMMERSION
PUNARAVARTAN - REFORMATION

शब्दसूची
MURTI - मुर्ती
MURTIKAR - मूर्तिकार
NIRMALYA - पवित्र अर्पणे
VISARJAN - विसर्जन
PUNARAVARTAN - नवनिर्माण

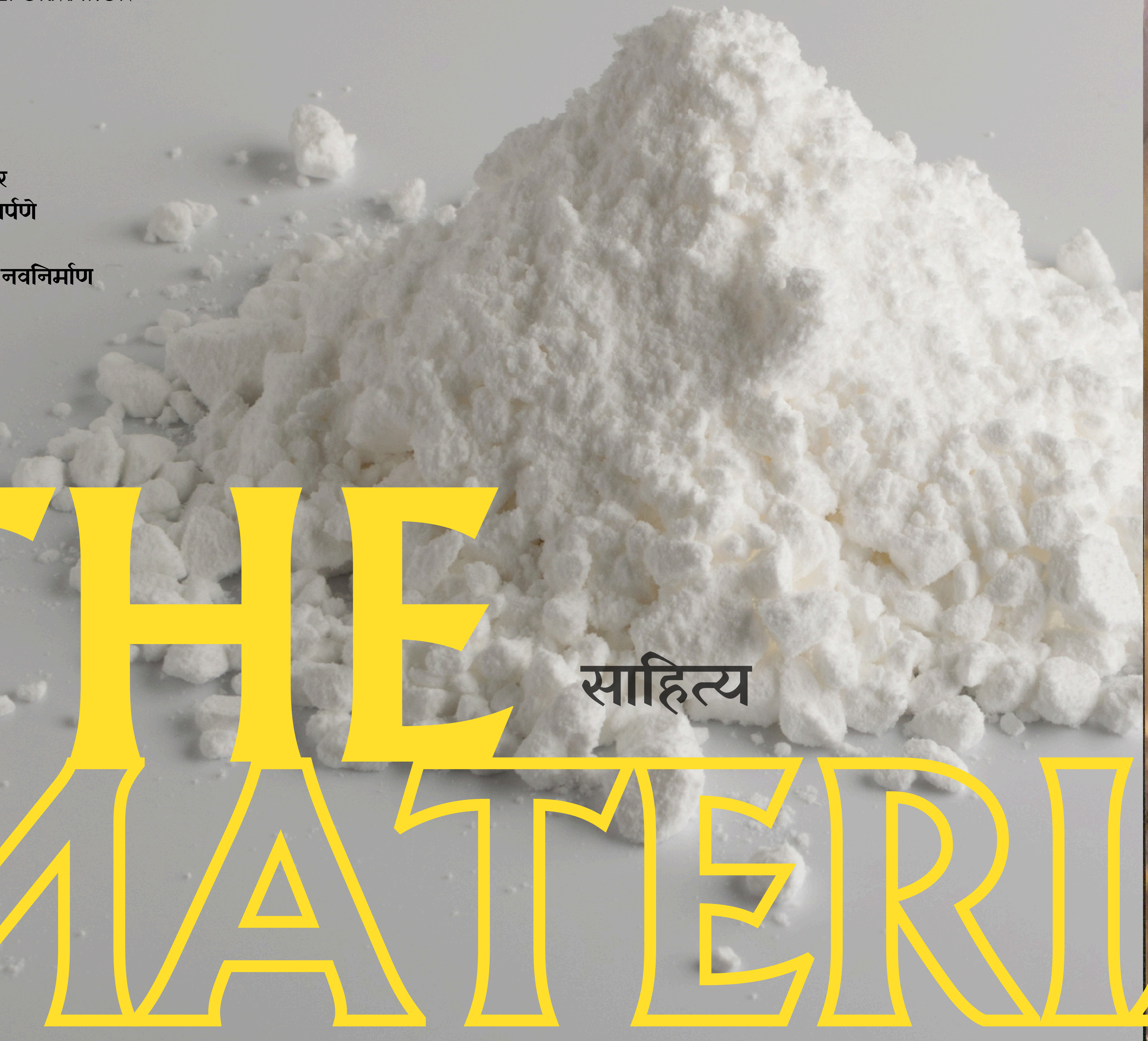

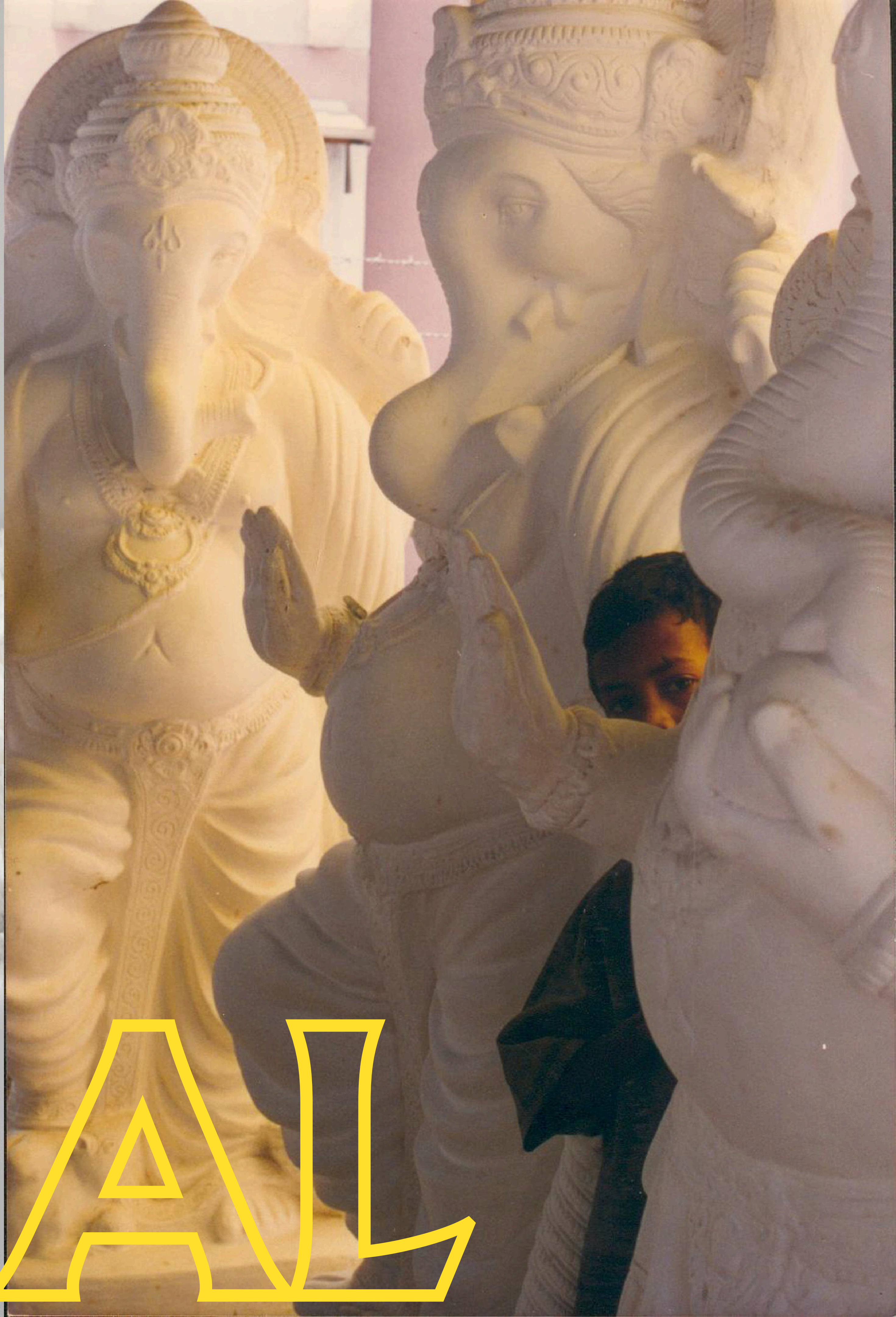

THE MATERIAL

साहित्य

THE
IMPACT
परिणाम

THE IMPACT

परिणाम

CENTRAL POLLUTION CONTROL BOARD GUIDELINES PROHIBITS USE OF

- *Plaster of Paris idols for immersion*
- *Toxic chemical paints for painting idols*
- *Single use plastic and thermocol materials for decoration and for distribution of prasad*
- *Large size idols*
- *Littering or burning of solid wastes*

As per Revised Guidelines for Immersion from Central Pollution Control Board, May 2020

केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाची मार्गदर्शक तत्त्वे

हे करण्यास मनाई आहे.

- विसर्जनासाठी प्लास्टर ऑफ पॅरिसच्या मूर्ती
- मूर्ती रंगवण्यासाठी विषारी रासायनिक रंग
- सजावटीसाठी आणि प्रसाद वाटपासाठी एकदाच वापरण्यायोग्य (सिंगल-युज) प्लास्टिक व थर्माकोलचे साहित्य
- मोठ्या आकाराच्या मूर्ती
- घनकचरा अस्ताव्यस्त टाकणे किंवा जाळणे

केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाच्या मे २०२० मधील विसर्जनाबाबतच्या सुधारित मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार

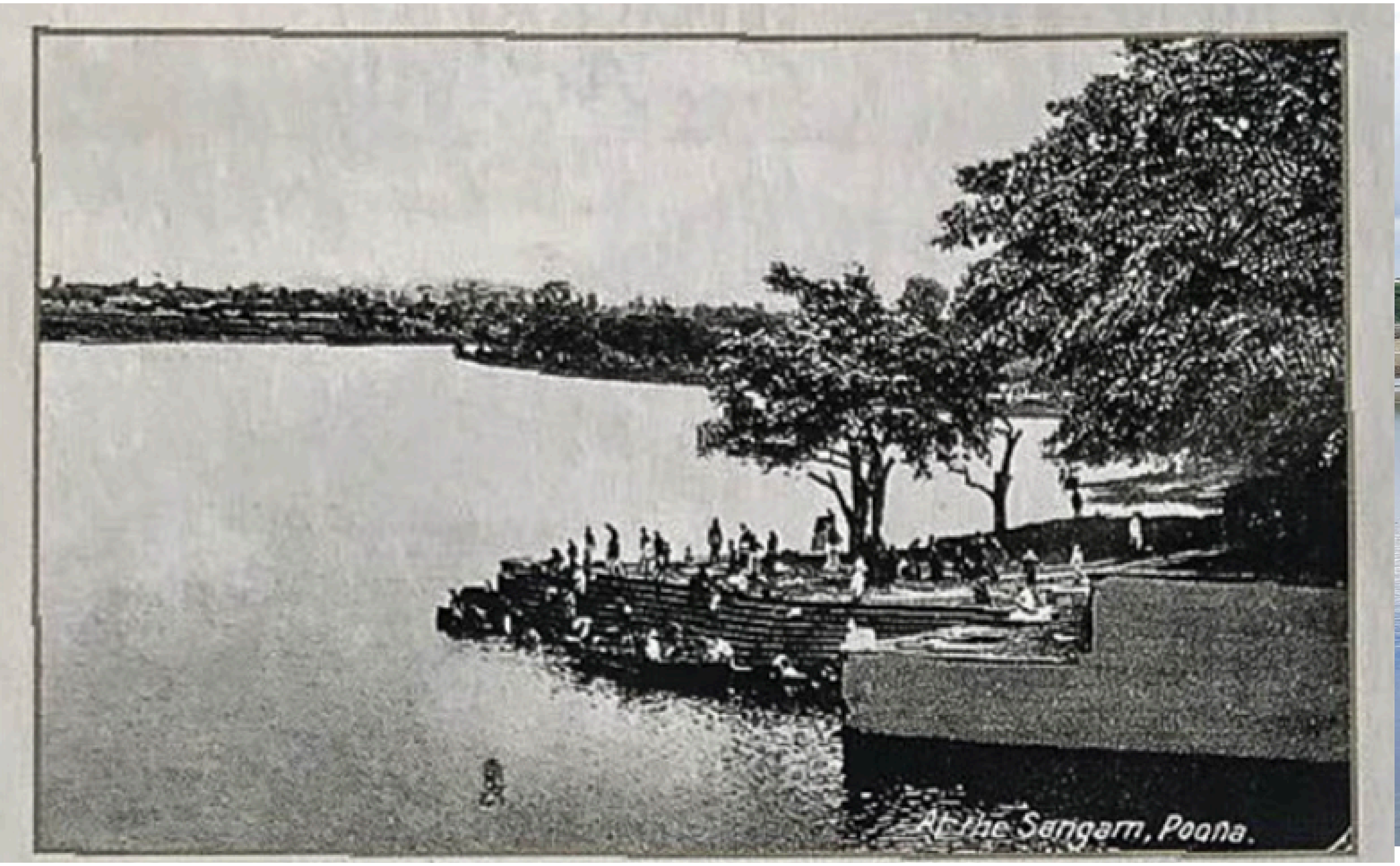

संगम घाट
बॅरिकेड्स

SANGAM GHAT
BARRICADES

सामाजिक जनजागृतीसाठी सर्वेक्षण

Do you do the visarjan ? / तुम्ही विसर्जन कोणत्या पद्धतीने करता ?

1,582 responses

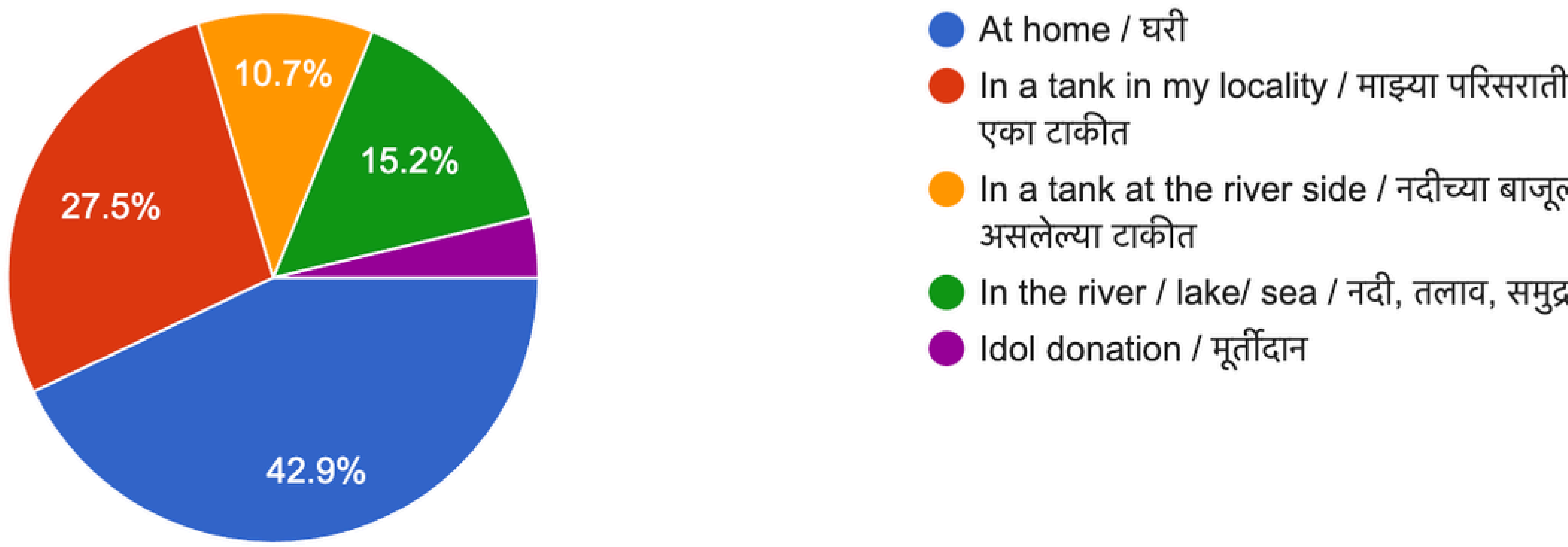

Is there an ecological impact of the Ganesh festival? / गणेशोत्सवाचा पर्यावरणावर काही दुष्परिणाम होतो का?

1,582 responses

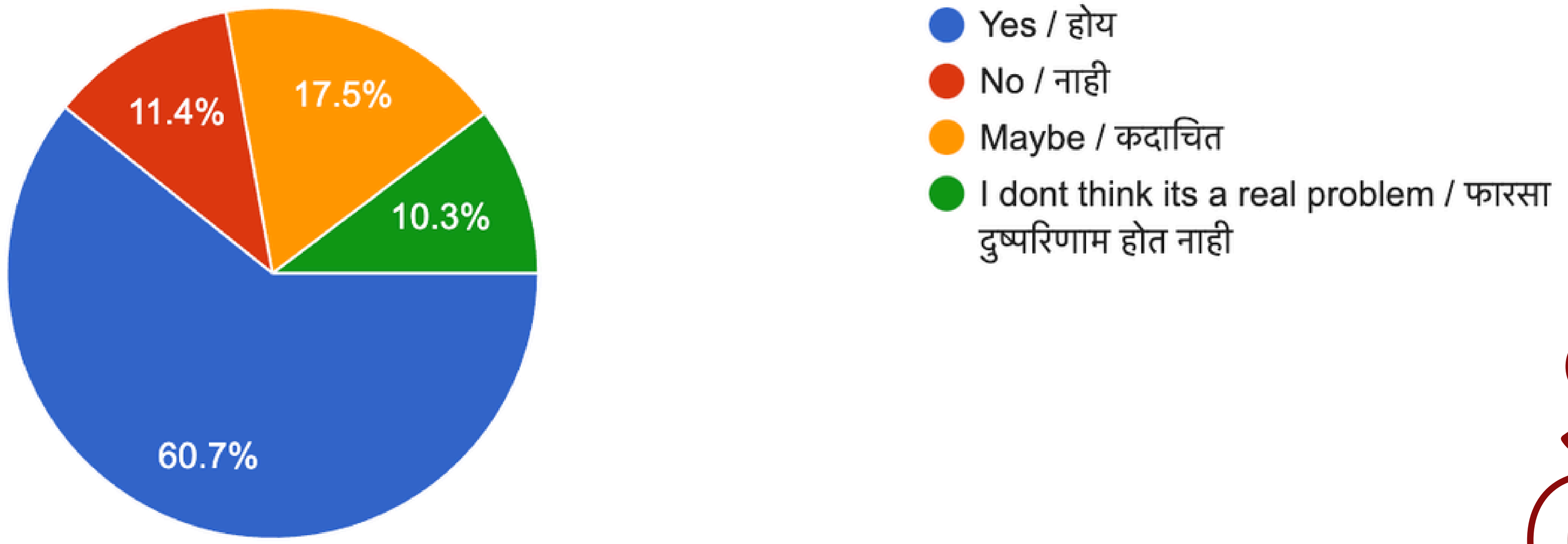

SURVEY OF AWARENESS

Do you know what happens to your idol after visarjan? / विसर्जनानंतर तुमच्या मूर्तींचे काय होते हे तुम्हाला माहित आहे का?

Cop

1,582 responses

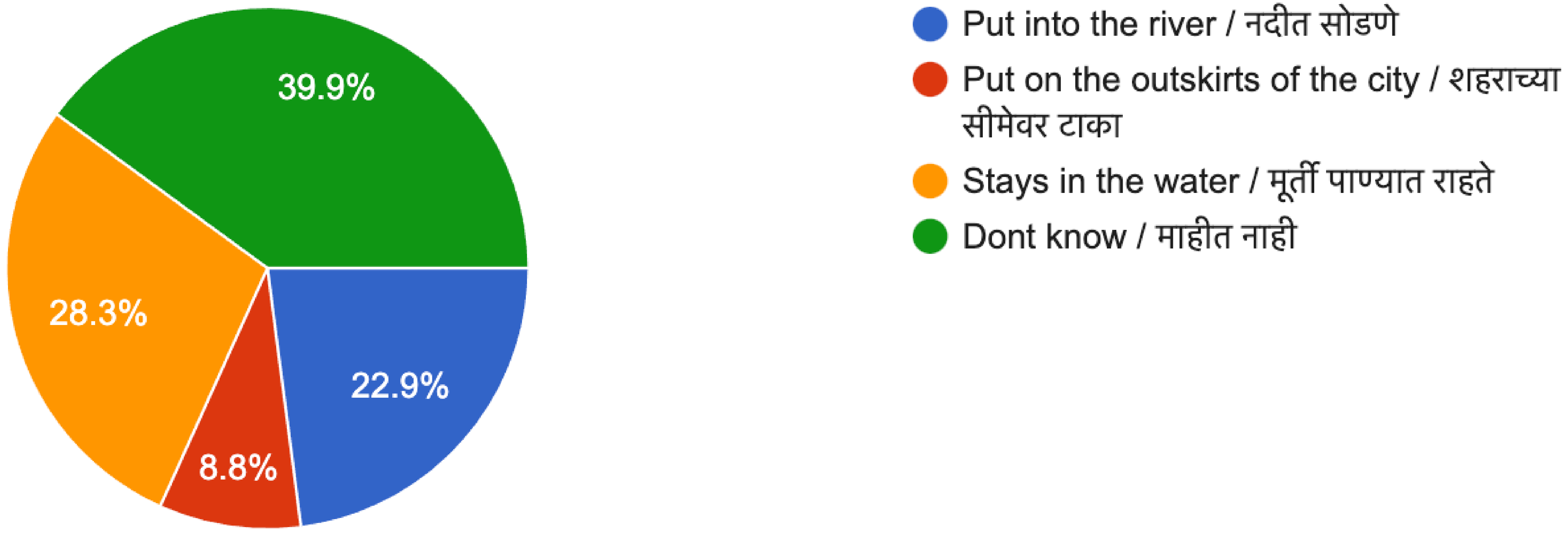

IMPACT OF MATERIALS

www.punaravartan.org

PUNARĀVARTAN • पुनरावर्तन

MATERIAL	Type of material	Water Soluble? Dissolve or Disintegrate	Biodegradable?	Compostable?	Renewable?	Reusable / Recyclable?	Fertile?
Plaster of Paris	Chemical Composite	❌	❌	❌	❌	✅	❌
Natural Clay	Natural mineral	✅	❌	❌	❌	✅	❌
Red Earth	Natural Mineral	✅	❌	❌	❌	✅	✅
Papier Mache	Composite	✅	✅	✅	✅	✅	❌
Cow Dung	Natural organic	✅	✅	✅	✅	❌	✅
Wood	Natural Organic	❌	✅	✅	✅	✅	❌
Stone	Natural Mineral	❌	❌	❌	❌	✅	❌
Metal	Natural Mineral	❌	❌	❌	❌	✅	❌

साहित्याचा प्रभाव

www.punaravartan.org

पुनरावर्तन • पुनरावर्तन

साहित्य	साहित्याचा प्रकार	पाण्यात विरघळते? विरघळते की विघटित होते	जैविक विघटनशील?	कंपोस्टेबल?	नूतनीकरणक्षम?	पुनर्वापरण्यायोग्य / पुनर्वापर करण्यायोग्य?	सुपीक?
प्लास्टर ऑफ पॅरिस	रासायनिक संमिश्र	✖	✖	✖	✖	✅	✖
नैसर्गिक शाडू माती	नैसर्गिक खनिज	✅	✖	✖	✖	✅	✖
लाल माती	नैसर्गिक खनिज	✅	✖	✖	✖	✅	✅
कागदी लगदा	संमिश्र	✅	✅	✅	✅	✅	✖
गाईचे शेण	नैसर्गिक सेंद्रिय	✅	✅	✅	✅	✖	✅
लाकूड	नैसर्गिक सेंद्रिय	✖	✅	✅	✅	✅	✖
दगड	नैसर्गिक खनिज	✖	✖	✖	✖	✅	✖
धातू	नैसर्गिक खनिज	✖	✖	✖	✖	✅	✖

PUNARAVARTAN

पुनरावर्तन

PUNAR RE BIRTH AVARTAN

SECTION II

REBIRTH - REFORM - RECYCLE

Death as pre requisite for birth

Would you be agreeable to the recycling of the materials in a respectful way ? / तुम्ही साहित्याचा आदरपूर्वक पुनर्वापर करण्यास सहमत असाल का?

1,582 responses

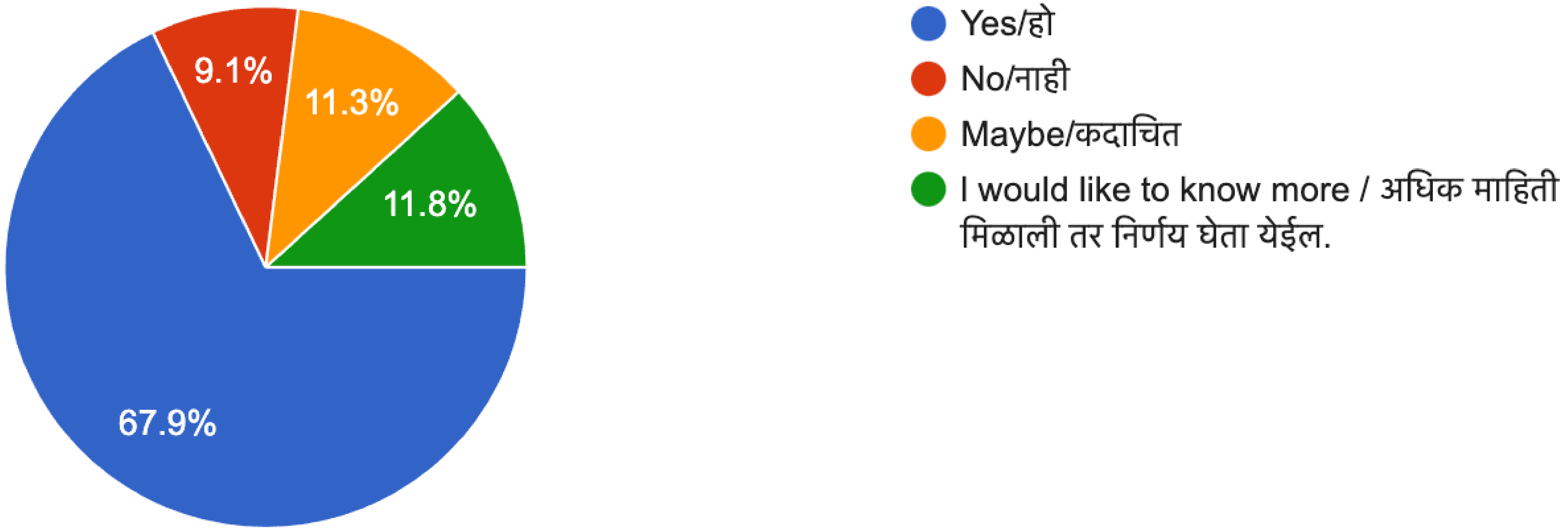

सामाजिक जनजागृतीसाठी सर्वेक्षण

RE
FORMATION OF CLAY

CLOSING THE LOOP

PUNARAVARTAN

पुनरावर्तन

Clay Immersion & Collection
माती विसर्जन & संकलन

PUNARĀVARTAN
• पुनरावर्तन •
An eCoexist Foundation initiative

THE TRUSTEESHIP FOUNDATION

Emcure®
Success through Innovation

Cummins
Under CSR Initiative

ECOEXIST
• foundation •

Poster distribution for awareness raising

जनजागृतीसाठी पोस्टर्सचे वाटप

INDIVIDUAL COLLECTIONS

वैयक्तिक संकलन

PARYAVARAN GATIVIDHI

4th year of Punaravartan

Collection centers
संकलन केंद्रे

Volunteers
स्वयंसेवक

सर्वजनिक संकलन केंद्र

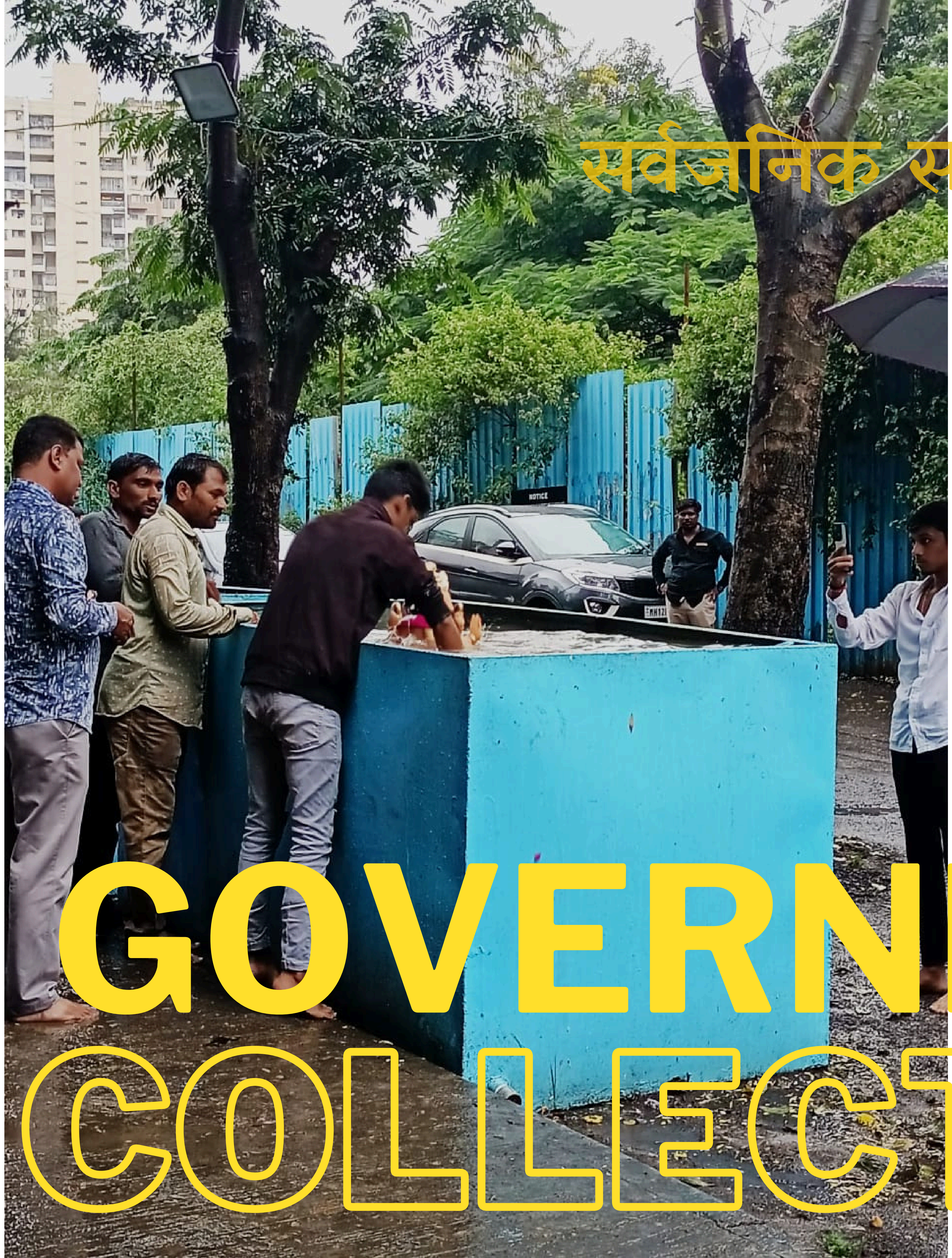

GOVERNMENT COLLECTIONS

PUBLIC IMMERSION @ MUNICIPAL CORPORATIONS

महानगरपालिकांमधील सार्वजनिक विसर्जन संकलन

पुनर्वापर । पुनर्संचय । पुनर्निर्माण
PUNARAVARTAN • पुनरावर्तन
माती दान

IMPACT 2025

76100 kg Clay collected

5 Municipal Corporations

74 Public Immersion tanks

101 Collection centers

40 Partners

293 Volunteers

Over 1700000 views on social media in 2 months

माझी वसुंधरा अभियान

www.punaravartan.org

Year	PUNE	PUNE	PCMC	THANE	MAHAD	MUMBAI	TOTAL
Immersion	Public	Home	Home + Public	Home		एकूण संकलन	
2022		23 tons	-	750 kg			24 tons
2023	5 tons	13.5 tons	1 ton	3.5 tons			23 tons
2024	31 tons	11.4 tons	4.2 tons	11 tons			57 tons
2025	39.5 tons	9.9 tons	17.6 tons	5.1 tons	0.7 tons	3.1 tons	76.1 tons

PUNARAVARTAN पुनरावर्तन

Recycling Immersion Clay

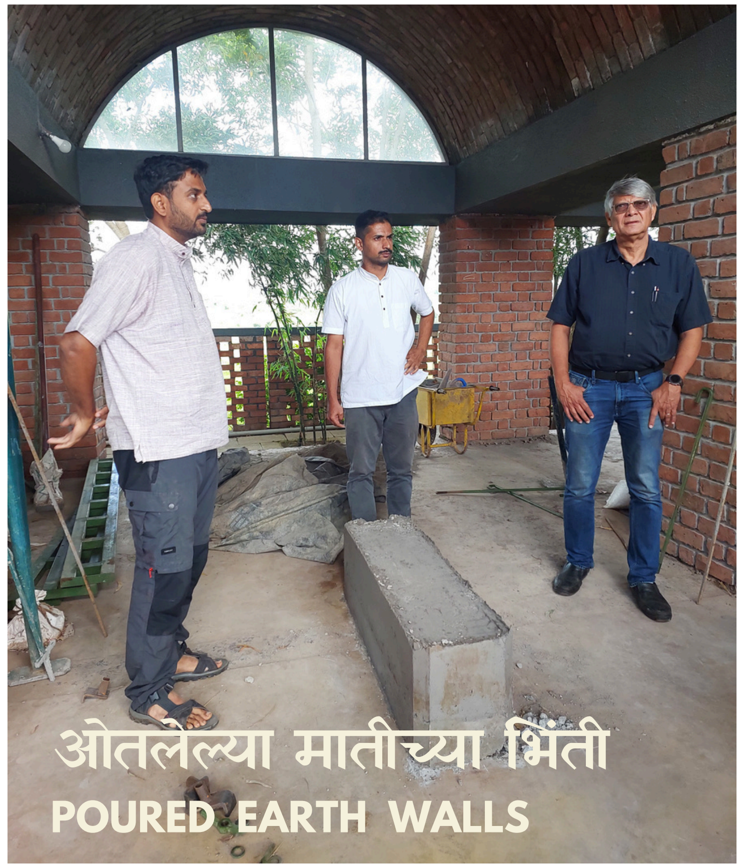

For Earth Building

विसर्जित मातीचा पुनर्वापर

PUNARAVARTAN
पुनरावर्तन

COMING BACK FULL CIRCLE

www.punaravartan.org

Launching

THE PUNARAVARTAN WEB APPLICATION

SIGN UP!

Register as Donor

PUNE MUNICIPAL CORPORATION

PMC CARE

CITIZEN AWARENESS RESPONSE ENGAGEMENT

An online networking tool

REGISTER TODAY !

to discover the Punaravartan network in your city.

PUNARAVARTAN

पुनरावर्तन

NATIONAL SERVICE SCHEME

SECTION III

PUNARAVARTAN

पुनरावर्तन

राष्ट्रीय सेवा योजना

विभाग ३

VOLUNTEERS REQUIRED

HOME IMMERSION

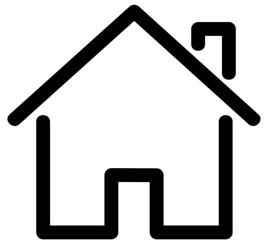

SUNDAY 20TH SEPT

SUNDAY 27TH SEPT

9 AM TO 1 PM

PUBLIC IMMERSION

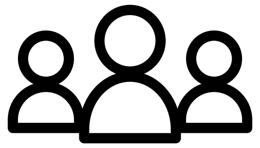

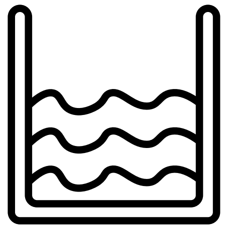

THREE DAYS DURING FESTIVAL

DATES WILL BE SPECIFIED

4 PM TO 8 PM

स्वयंसेवकांची आवश्यकता आहे

घरगुती विसर्जन

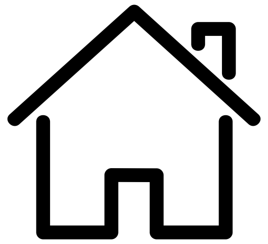

रविवार, २० सप्टेंबर

रविवार, २७ सप्टेंबर

सकाळी ९ ते दुपारी १

सार्वजनिक विसर्जन

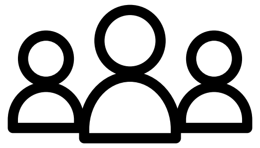

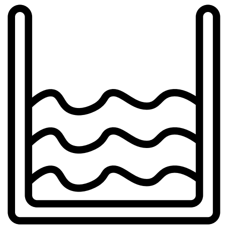

उत्सवादरम्यान तीन दिवस

तारखा नंतर कळवल्या जातील
सायंकाळी ४ ते रात्री ८

TASKS FOR VOLUNTEERS

HOME IMMERSION

1. Put up posters at idol vendors mandaps
2. Assisting collection center in charge in managing collection points
3. Keeping a record of citizens who come to donate - name phone number email id
4. Taking photos and videos of testimonials from the citizens
5. Ensuring the clay collected is transferred to transport smoothly
6. Registering clay donation on web app

DISPLAY OF POSTERS @ SOCIETIES IDOL VENDORS

पोस्टर्सचे प्रदर्शन : सोसायट्यांमध्ये मूर्ती विक्रेते

स्वयंसेवकांसाठी कार्ये

घरगुती विसर्जन

1. मूर्ती विक्रेते आणि मंडपांच्या ठिकाणी पोस्टर्स लावणे
2. संकलन केंद्राच्या प्रमुखांना संकलन केंद्रे (collection points) व्यवस्थापित करण्यात मदत करणे
3. मातीदान करण्यासाठी येणाऱ्या नागरिकांची नोंद ठेवणे (नाव, दूरध्वनी क्रमांक, ईमेल आयडी)
4. नागरिकांच्या प्रतिक्रियांचे (testimonials) फोटो आणि व्हिडिओ काढणे
5. संकलित केलेली माती वाहतुकीच्या वाहनापर्यंत सुरळीतपणे पोहोचवली जाईल याची खात्री करणे
6. वेब ॲपवर माती दानाची नोंद करणे

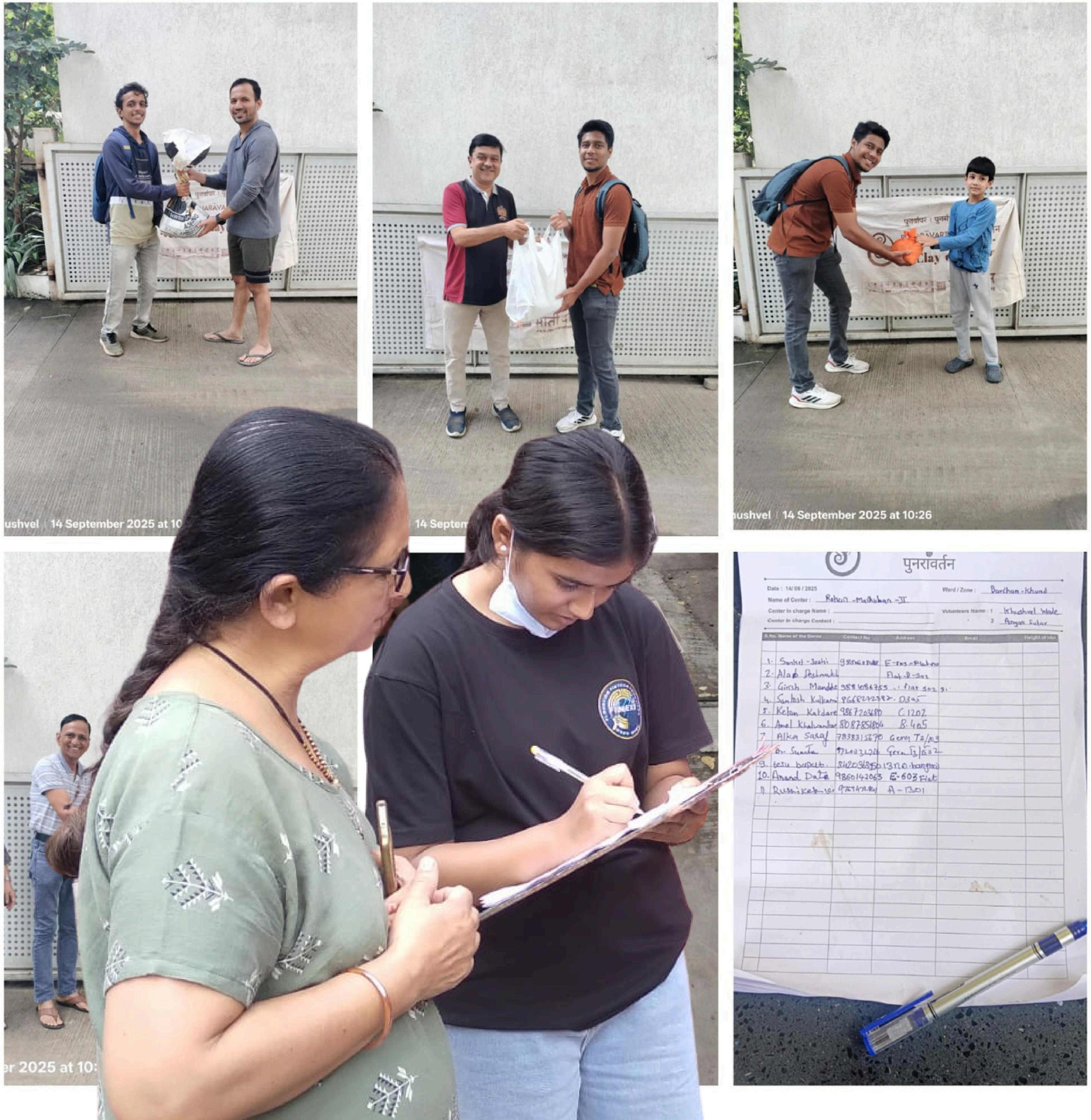

RECIEVING AND TRACKING CLAY DONATIONS

ENSURING SAFE UPLOAD TO TRANSPORTATION

TASKS FOR VOLUNTEERS

PUBLIC IMMERSION

1. Engaging with the public, spreading awareness on-ground,
2. Assisting with the smooth collection and management of clay idols at PMC locations.
3. Checking posters and banners are displayed and clearly visible to public
4. Taking photos and videos of citizens testimonials - uploading on drive w proper name and date
5. Ensuring that the PMC staff know exactly what to do and are taking necessary action

RAISING AWARENESS

CHECKING POSTERS & BANNERS

SEPERATE TANK FOR CLAY IDOLS

स्वयंसेवकांसाठी कार्ये

सार्वजनिक विसर्जन

१. नागरिकांशी संवाद साधणे आणि प्रत्यक्ष (ON-GROUND) जनजागृती करणे.

२. पीएमसीच्या (PMC) केंद्रांवर शाडूच्या मूर्तींचे संकलन आणि व्यवस्थापन सुरळीतपणे होण्यास मदत करणे.

३. पोस्टर्स आणि बॅनर्स योग्य ठिकाणी लावली आहेत आणि ती नागरिकांना स्पष्टपणे दिसत आहेत, याची खात्री करणे.

४. नागरिकांच्या प्रतिक्रियांचे (TESTIMONIALS) फोटो आणि व्हिडिओ काढणे; तसेच ते योग्य नाव आणि तारखेसह 'ड्राइव्ह'वर (DRIVE) अपलोड करणे.

५. पीएमसीच्या कर्मचाऱ्यांना नेमके काय करायचे आहे याची माहिती असल्याची आणि ते आवश्यक ती कार्यवाही करत असल्याची खात्री करणे.

COMMUNITY ENGAGEMENT PROGRAMME

1. Educational sessions in schools
2. Volunteering on ghats
3. Surveys of awareness
4. Making reels for awareness

SURVEYS OF AWARENESS

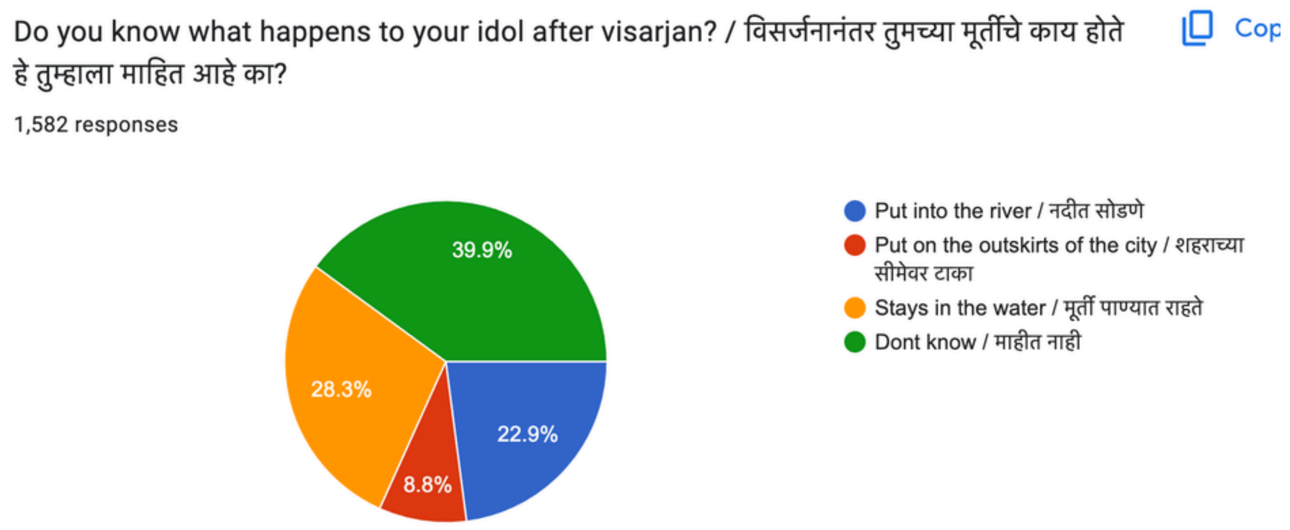

VOLUNTEERING ON GHATS

EDUCATIONAL SESSIONS IN SCHOOLS

MAKING REELS FOR AWARENESS

समुदाय सहभाग कार्यक्रम

१. शाळांमध्ये शैक्षणिक सत्रे
२. विसर्जन घाटांवर स्वयंसेवा
३. जनजागृतीविषयक सर्वेक्षणे
४. जनजागृतीसाठी 'रील्स' (Reels) तयार करणे

SIGN UP TO VOLUNTEER

Volunteer With Punaravartan

स्वयंसेवक म्हणून सहभागी होण्यासाठी नोंदणी करा

HOW CAN YOU HELP?

- Volunteer on the ground to monitor the collection
- Set up a collection center in your college
- Raise awareness in your neighbourhood - to citizens and Ganesh idol vendors
- Volunteer with the research on reuse of clay
- Put up posters in societies in your neighbourhood
- Share content on social media
- Get people to sign up on the web app as a donor, a collector or a beneficiary
- Take photos and videos of the campaign on the ground

तुम्ही कशी मदत करू शकता?

- संकलन प्रक्रियेवर देखरेख ठेवण्यासाठी प्रत्यक्ष ठिकाणी स्वयंसेवा करा
- तुमच्या महाविद्यालयात संकलन केंद्र सुरू करा
- तुमच्या परिसरातील नागरिक आणि गणेशमूर्ती विक्रेत्यांमध्ये जनजागृती करा
- शाडूच्या मातीच्या पुनर्वापराबाबतच्या संशोधनात स्वयंसेवक म्हणून सहभागी व्हा
- तुमच्या परिसरातील गृहनिर्माण सोसायट्यांमध्ये पोस्टर्स लावा
- सोशल मीडियावर या मोहिमेबाबतची माहिती (कंटेंट) शेअर करा
- लोकांना 'डोनर' (देणगीदार), 'कलेक्टर' (संकलक) किंवा 'बेनिफिशिअरी' (लाभार्थी) म्हणून वेब ॲपवर नोंदणी करण्यास प्रोत्साहित करा
- मोहिमेदरम्यान प्रत्यक्ष ठिकाणी फोटो आणि व्हिडिओ काढा

PUNARAVARTAN

पुनरावर्तन

THANK YOU

www.punaravartan.org

punaravartan@gmail.com

धन्यवाद